

PAPER DETAILS

TITLE: Kazakistan'dan Derlenen Manzum Bilmecelerin Siirlik Yapı Özellikleri ve Bir Tasnif Denemesi

AUTHORS: Bayram DURBILMEZ

PAGES: 85-129

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/157154>

KAZAKİSTAN'DAN DERLENEN MANZUM BİLMECELERİN ŞİİRLİK YAPI ÖZELLİKLERİ VE BİR TASNİF DENEMESİ

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ*

ÖZ: Değişik Türk lehçe ve şivelerinde “bilmece” karşılığında “*tap-*” (=bul-), “*jum-*” (=gizle-, içine al-) ve “*bil-*” fiillerinden türemiş terimler kullanılmış ve/ veya kullanılmaktadır. Kazakistan’da “*jumbak*” terimi “bilmece”yi karşılar. “Jumbak” kelimesinin kökü “yum-” fiilidir. Bu terimin, “elin içinde bir şeyi gizleyerek, eli yumarak o nesnenin bulunmasını istemek” amacıyla yapılan bir tür eğlenceden kaynaklandığı söylenir. Kazak akınları tarafından söylenen manzum bilmecelelere “*aytıs jumbak*” (=atışma bilmececi) adı verilir.

Türkiye âşık tarzı kültür geleneklerinden “muamma sorma geleneği” ile benzerlik gösteren “aytıs jumbaklar”ın söyleyicileri bilinir ve hepsi de manzum özellikler taşır. Söyleyicisi unutulmuş jumbaklar, manzum veya mensur biçimde oluşturulurlar. “Manzum jumbak”lar, “vezin, kafiye ve nazım özellikleri” taşırlar. Bu bilmeceleler çoğunlukla iki ve dört dizeli bentlerden oluşurlar; üç, beş, altı ve daha fazla dizeli olanlar da vardır.

Bu makalede, Kazakistan’dan derlenen 202 manzum bilmececiğin şiirlik yapılarının ortaya konulması ve yapıları bakımından tasnif edilmesi amaçlanmaktadır. Bilmececiğin şiirlik yapı özellikleri belirlenirken nazım birimi, vezin, kafiye örgüsü ve kafiye yapısı gibi biçime ait unsurlar araştırılmaktadır. Bu incelemede istatistik çözümleme yöntemi kullanılacaktır. Çünkü manzum bilmeceleler üzerine yapılacak metin merkezli araştırmalarda genel değerlendirmeler yapmamak, istatistik yöntemlerden de yararlanmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilmece (jumbak), sözlü kültür, gelenek, şiirlik yapı, Kazakistan

---

* Erciyes Üni. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., bayramdurbilmez@gmail.com

The Poetic Structural Features of Verse Riddles Compiled from Kazakhstan: An Attempt for Classification

Abstract: In different Turkish accents and dialects the derivative terms which spring from “tap-” (=find), “jum-” (=conceal, comprehend) and “bil-” (know) are employed. “Jumbak” as a term means riddle in Kazakhstan. The root of “jumbak” is the verb “yum-”. It means a kind of entertainment by “concealing something in hand, closing hand and asking it to be known”. The riddles in verse which are sung by Kazakh minstrel are called “aytis jumbak”.

“Aytis jumbaks” have the same characteristics with the traditional folk poets in Turkey, and all of them are in verse. The anonymous jumbaks are in verse or in prose. In verse jumbaks, there are meter, rhythm and rhyme. Generally, there are two and four stanzas in these riddles, but there are three, five, six and seven more lines as well.

In this article, the poetic structures will be determined of riddles in verse which are 202 and compiled from Kazakhstan. For this purpose, off-unit, meter, rhythm and rhyme weave the formal elements of riddles such as structure will be investigated. Statistical analysis and application will be implemented for investigation. The reason for this is that doing text oriented general evaluations will not be reliable and therefore statistical means will be used for the betterment of the findings.

Key Words: Riddle (=Jumbak), oral culture, tradition, poetic structures, Kazakhstan

Giriş

Soyut veya somut hemen her konuda, bir veya birkaç yönü kapalı olarak söylenen kavramların “uzak- yakın ilişki ve çağrışımlarla” karşılığını soran kalıp sözlere “bilmece” adı verilir (Çelebioğlu -Öksüz 1995:7). Daha kapsamlı bir ifadeyle, “*tabiat unsurları bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı, akıl, zekâ veya güzellik nev’inden mücerred kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözler*”e “bilmece” denilmektedir. (Elçin 1993: 607). Bu türün mensur örnekleri bulunsa da Türk bilmecelerinin çoğu manzumdur. Bilmeceler genellikle sözlü kültür ortamlarında söylenir. Yazılı kaynaklara geçen bilmeceler de genellikle sözlü kültür kaynaklıdır. İlk söyleyicileri unutulmuş halkın ortak kültür mirasına katılan bilmeceler yanında, söyleyicisi bilinen bilmeceler de vardır. Türkiye Türklerinin âşık edebiyatında “muamma”, klâsik Türk edebiyatında “lügaz” adı verilen manzumeler de bilmece özelliği gösterir. Âşık edebiyatında bilmece özelliği gösteren şiirlere karşılık olarak ayrıca “bağlama” ve “askı” terimleri de kullanılmaktadır.

Kazakistan'da "bilmece" karşılığında "*jumbak*" terimi kullanılır¹. Türkiye'de âşıkler tarafından icra edilen "muammalı atışma" ya da "bağlama" ile Kazakistan'da akınlarca söylenen "aytıs jumbakdar" [=atışma bilmeceleri] arasında büyük benzerlikler vardır. Ferdî damga taşıyan "*aytıs jumbak*"lar, Kazakistan'da yaygın olan "akındar aytıstı" [=akınlar atışması] içinde önemli bir yere sahiptir. Bu bilmecelerin hepsi de manzum özellikler taşır. Halkın ortak kültür mirasına katılan [=anonim] jumbaklar ise manzum veya mensur biçimde oluşturulur. "Manzum jumbak"lar, "vezin, kafiye ve nazım özellikleri" taşır (Maldibekova 2000: 17).

Bilmecenin yapısı, türün tanımlanmasında önemli bir yere sahiptir. Bilmecelerin yapısını ortaya çıkarmanın önemi araştırmacılarca vurgulanmış, bunun "geçerli bir bilmece tanımı" için gerekli olduğu belirtilmiştir (Şaul 1974: 80). Buna rağmen kapsamlı bir örnekleme zemininde konu tartışılmamıştır. Robert A. Georges ile Alan Dundes "Toward a Structural Definition of the Riddle" başlıklı çalışmada, yapı özelliklerinden yola çıkarak bilmeceyi tanımlamıştır (1963: 111-118).

Bilmecelerin yapı özellikleri araştırılırken, bazı kalıp sözlerin yaygın olarak bu türde kullanıldığı görülür. Yani, bilmecelerin yapısını oluşturan unsurlar arasında kalıp sözleri önemli bir yer tutar. Bu sebeple, bilmeceleri tanımlarken "kalıplaşmış sözlerdir" (Elçin 1993: 607) vurgusu yapan araştırmacılar vardır. Bilmecelerin özellikle başlarında ve / veya sonlarında görülen ortak ifadeler de kalıplaşmış sözlerdir² (Çelebioğlu -Öksüz 1995: 15). Azerbaycan ve Anadolu sahası bilmecelerinde görülen yapı ortaklıkları belirlenirken de kalıp sözlere dikkat çekilmektedir (Sakaoğlu 1995: 491- 498)³. Kazakistan'dan derlenen bilmecelerde de bazı kalıp sözlere rastlanır. Sözelimi "*Bar eken...*" (5.3.5.6.)⁴, "*Biz biz edik, biz edik*" (5.3.3.2), "*Tam-tam, tamızık*" (5.3.6.9.), "*Tappak, tappak, tabıspak*" (5.1.4.24), "*-ı bar, -ı jok*" (5.1.4.4), "*-da bar, -da jok*" (5.3.1.1.), "*-da jok, -da bar*" (5.3.2.5.) gibi

¹ Kazakistan'dan derlenen bilmeceler hakkında şu kaynaklara bakılabilir: Amanjolv-Januzakov 1959; Kıravbayeva 1991; Alptekin 1996 /1 ve 1996 / 2; Avezov 1997; Budak 1999; Kerim 1999; Maldibekova 2000; Murataliyeva 2000.

² Bazı bilmecelerde görülen başlangıç ve bitiş kalıpları masallardaki gibi "türü belirleyen bir yapı özelliği değil"dir. Bunlar daha çok "bir üslup özelliği" olarak görülmektedir (Şaul 1974: 80).

³ Afganistan Özbeklerinin bilmeceleri ile Anadolu sahası bilmecelerinin ortak yapı özelliklerinin belirlendiği benzer bir çalışma da Ali Duymaz tarafından yapılmıştır. (Duymaz 2006: 470-480).

⁴ Bilmecelerin başında verilen dört rakamdan birincisi (5.) tasnifte yer aldığını gösterir. Rakamlardan ikincisi dize sayıları, üçüncüsü hece sayıları açısından o bilmecenin hangi grupta yer aldığını gösterirken, dördüncüsü de o grup içinde yapılan alfabetik sıralamadaki yerini göstermektedir.

kalıp kullanımlar mevcuttur. “*Al endi ben bereyin jumbak saylap*” (5.3.5.3) ve “*Aytamın bir jumbaktı sizge nuskap*” (5.3.5.5) sözleriyle başlayan bilmeceler de vardır. Bilmecelerde kullanılan kalıp sözler ve bilmece kalıpları, asıl konumuzun dışındadır. Kalıp sözler ve bilmece kalıpları konusunda ayrıntılı araştırma ancak manzum ve mensur bilmecelerin birlikte değerlendirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu araştırmada ise yalnızca manzum bilmeceler incelenmektedir.

Sözlü kültür geleneği içinde söylenen manzum bilmeceleri “sözlü şiir sanatı” kapsamında değerlendirmek gerekir. Bilmecenin şiirle ilgisine dikkatleri çeken Muhtar Avezov, “[b]ilmece şairliğin temeli gibidir. Bilmecenin bu yönünü araştırmak ilmî bir görevdir” demektedir (Murataliyeva 2000: 3). Manzum bilmecelerin yapı özellikleri de öncelikle sözlü şiir formuna uygunluk açısından incelenmelidir.

Sözlü şiirlerin yayılmasını, bu ürünlerin ezberlenmesine bağlayan araştırmacılar olmuştur. Bu araştırmacılar, tespit edilen metinler arasındaki farklılıkları da metinlerin yanlış ezberlenmesine bağlamışlardır. Bu görüşü benimseyenlere göre, “*sözlü şiirde değişmeden kalan bölümler halkın kabulünü gören bölümlerdir.*” (Finnegan 2003: 444). Aslında söyleyicileri değiştikçe metinde de farklılıklar bulunması olağandır. Sözlü şiir söyleyicileri “*kendi ilgi alanları ve yetenekleri ölçüsünde*” metni yeniden üretmektedir. Burada bir çeşit doğmaca (irticalen) söyleme söz konusudur. Bu özellik, sözlü iletişimden kaynaklandığı için yazılı metinlerde beklenen bir özellik değildir. Yani “[b]u, sadece sözlü şiirler ya da metinler için geçerli bir özelliktir.” (Finnegan 2003: 445). Uzun manzumelerde farklılıklar çok olsa da, atasözü ve bilmece gibi kısa türlerde fazla değişiklik olmaz. Kısa olmaları yanında, kalıplaşma özelliği daha belirgin olduğu için de bu türlerde “çeşitlenme” eğilimi azdır.

Sözlü şiire sanat nitelikleri kazandıran unsurlardan biri de biçim özellikleridir. Biçim özelliklerinin başında da “*şiirlerdeki ölçü tekniği*” yer alır. Bu şiirler genellikle “*ölçülü kalıplara oturtulmuş gibidir.*” Asya kökenli şiirlerde genellikle “*hece sayıları kalıplarına sadık kalmıştır. Şiirdeki ölçü özellikleri aynen vezin gibi işlem görmektedir, bunlar hece yinelemesi, kafiye gibi özelliklerdir.*” (Finnegan 2003: 446).

Bu makalede, Kazakistan’dan derlenen manzum bilmecelerin yapı özellikleri belirlenirken, nazım birimi, vezin, kafiye örgüsü, kafiye yapısı gibi biçime ait özellikler incelenmektedir⁵. Bu belirlemeler sırasında istatistiklerden de yararlanılmakta, elde edilen sonuçlar grafiklerle de

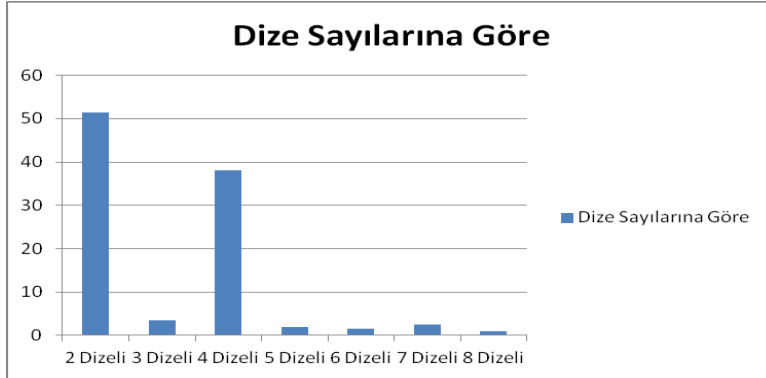
⁵ Kazakistan ile tarihî, coğrafi ve sosyo-kültürel yakınlıkları olan Kırgızistan’dan derlenen bileceler üzerine bilgi için bkz. Karadavut 2006: 481-514.

gösterilmektedir. Elde edilen bilmece örnekleri yapıları bakımından tasnif edilirken de öncelikle dize sayıları açısından bir kümeleme yapılmakta, dize sayıları açısından aynı özellikleri gösteren bilmeceler de hece sayılarına göre alfabetik olarak sıralanmaktadır. Alfabetik sıralamada bentlerin ilk dizesinin ilk kelimeleri esas alınmaktadır.

1. NAZIM BİRİMİ

Manzumenin yapısı belirlenirken başvurulacak temel unsurlardan biri dize sayısıdır; çünkü nazım birimi dize birliklerinden oluşur⁶. Bu sebeple nazım birimi adlandırılırken de genellikle dize sayılarından yararlanılır. Sözelimi iki dizeli nazım birliklerinden oluşan nazım birimine “ikileme” “ikili”, “ikilik” (beyit) adları verilir. Üç dizeli bir yapıya sahip nazım birimi “üçleme”, “üçlük” adlarıyla anılırken, dört dizeden oluşan nazım birimine de “dörtleme”, “dörtlük” denir. Gelenekli Türk şiirinin temel nazım birimi olarak “dörtlük” kabul edilir.

İncelenen 202 bilmecede, nazım birimi olarak çoğunlukla beyit kullanılmıştır. 104 (%51.48) bilmece beyitlerden oluşurken, 77 (%38.11) bilmecenin de dörtlüklerle kurulduğu görülür. 7 bilmece ile üçlükler üçüncü sırada yer alır (%3.46). 5 bilmece yedi dizeli (% 2.47), 4 bilmece beş dizeli (%1.98), 3 bilmece altı dizeli (%1.48), 2 bilmece de sekiz dizeli (%0.99) bentlerden oluşmuştur. İncelenen bilmecelerin dize sayılarına göre şöyle bir görüntü elde edilmiştir:

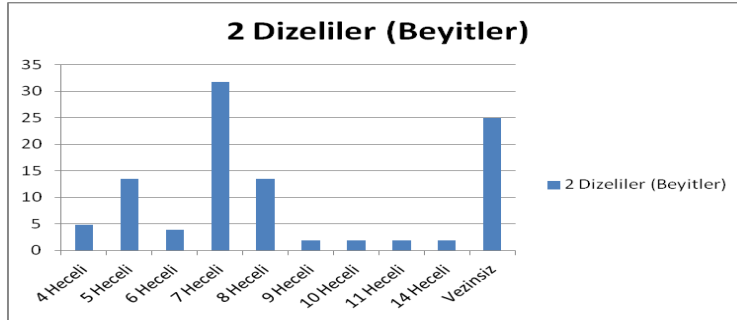

⁶ Akalın, bilmecelerin yapılarını belirlerken dize sayılarını esas almıştır: 1. Mâni Bilmeceler, 2. Beyit Bilmeceler, 3. Mısra Bilmeceler, 4. Kıtadan Uzun Bilmeceler (Akalın 1954'dan Şimşek 2003: 229). Sakaoğlu da Erzurum'dan derlenen iki dizeli ve dört dizeli bilmeceler hakkında makaleler yazmıştır. Bkz. Sakaoğlu 1970: 55-63 ve Sakaoğlu 1973: 274-282.

Türk şiirinin nazım birimi dörtlük kabul edilmesine rağmen, Kazakistan'dan derlenen manzum bilmecelerin yarısından fazlasında nazım biriminin beyit olması dikkat çekicidir. Beyit bilmecelerin 4 (%4.80), 5(%13.46), 6(%3.84), 7(%31.73), 8(%13.46), 9(%1.92), 10(%1.92), 11(%1.92) ve 14(%1.92) heceli dizelerden oluştuğu, en çok da 7'li hece ölçüsünün kullanıldığı görülür. Nazım birimi beyit olan 104 metnin hece ölçülerine göre dağılımı şöyledir:

Beyitlerin Hece Sayılarına Göre Dağılımı										
4 heceli	5 heceli	6 heceli	7 heceli	8 heceli	9 heceli	10 heceli	11 heceli	14 heceli	Vezinsiz	Toplam
5	14	4	33	14	2	2	2	2	26	104

Nazım birimi beyit olan 104 bilmecenin 78'i (=75'i) hece ölçüsünün değişik kalıplarıyla oluşturulurken 26'sı (=25'i) de aralarında ölçü birliği olmayan (vezinsiz) dizelerden oluşmuştur. Beyitlerden kurulu bilmeceler vezinlerine göre şöyle bir görüntü oluşturur:

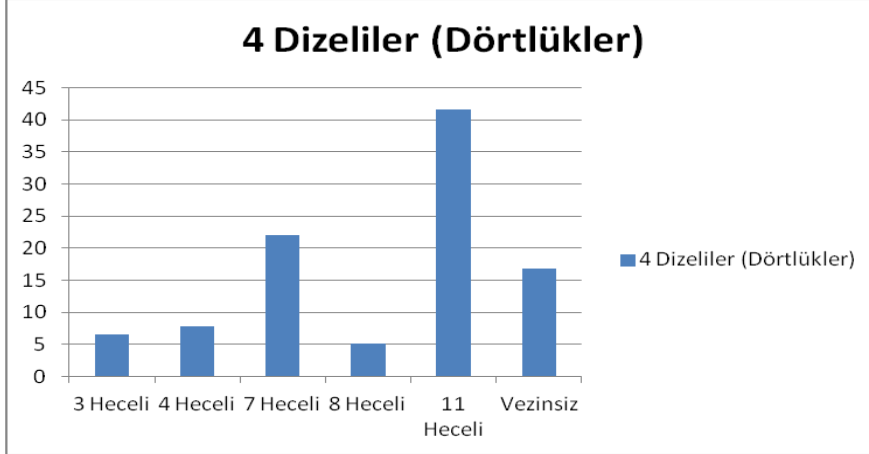

Üç dizeli bilmecelerin beş, yedi ve sekiz heceli dizelerden oluşmuş birer örnekleri bulunmaktadır. Nazım birimi üçlük olan metinlerin toplam sayısı 7 olup, bunlardan 4'ünde ölçü uyumu görülmemektedir.

Dört dizeli bilmecelerin üç, dört, yedi, sekiz ve on bir heceli dizelerden oluşmuş örnekleri bulunmaktadır. Nazım birimi dörtlük olan 77 bilmece metninin hece ölçülerine göre dağılımı şöyledir:

Dörtlüklerin Hece Sayılarına Göre Dağılımı						
3 heceli	4 heceli	7 heceli	8 heceli	11 heceli	Vezinsiz	Toplam
5	6	17	4	32	13	77

Nazım birimi dörtlük olan 77 bilmecenin 64'ü (=%83.11'i) hece ölçüsünün değişik kalıplarıyla oluşturulurken 13'ü (=%16.88'i) de aralarında ölçü birliği olmayan (vezinsiz) dizelerden oluşmuştur. 77 dörtlükten ancak 17'sinde 7'li hece ölçüsü mevcuttur. 11 heceli dörtlüklerin sayısı ise 32'dir. Yani dörtlüklerin %41.55'i 11'li hece ölçüsüyle, %22.07'si 7'li hece ölçüsüyle oluşturulmuştur. Bunun aksine beyitlerle kurulan bilmecelerden %31.73'ü 7 heceli iken 104 beyit-bilmecedan yalnızca %1.92'si 11 heceli dizelerden meydana gelmiştir. Dörtlüklerden kurulu bilmeceler de vezinlerine göre şöyle bir görüntü oluşturur:

Beş, altı, yedi ve sekiz dizeli bentten oluşan bilmecelerin sayısı çok azdır. Bunlardan ilkinde 4, ikincisine 3, üçüncüsüne 5, sonuncusuna da 2 örnek metin derlenmiştir. Beş dizeli bilmecelerden 3'ü yedi heceli bir yapı sergiler, 1'i ise vezinsizdir. Altı dizeli örneklerden 1'i yedi heceli, 2'si ise vezinsizdir. Yedi dizeli bilmecelerin 2'si yedi heceli, 2'si on bir heceli olup 1'inde ise vezin uyumu yoktur. Sekiz dizeli 2 örnekten 1'i dört heceli, 1'i de on bir hecelidir.

2. VEZİN

Nazım birimlerinin yapılarından söz edilirken de anlaşıldığı gibi Kazakistan'dan derlenen manzum bilmeceler çoğunlukla hece ölçüsüyle meydana getirilmiştir. Yani Anadolu-Türk bilmecelerinde olduğu gibi, Kazakistan-Türk bilmecelerinde de kullanılan vezin hece ölçüsüdür. 202 bilmece içinden 155 metin hece ölçüsünün değişik kalıplarıyla oluşturulmuş, 47 metinde ise ölçü birliği görülmemiştir. Buna göre

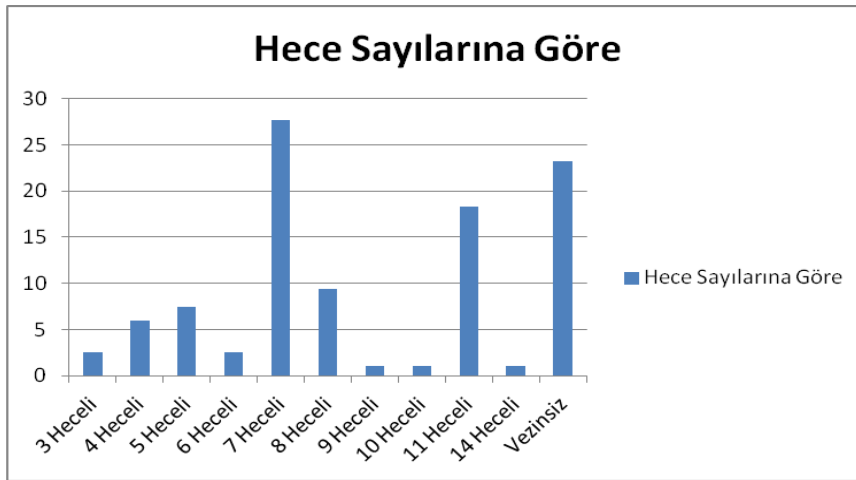

bilmecelerin %76.73'ü hece ölçüsüyle oluşturulmuş olup %23.26'sı ise vezinsizdir.

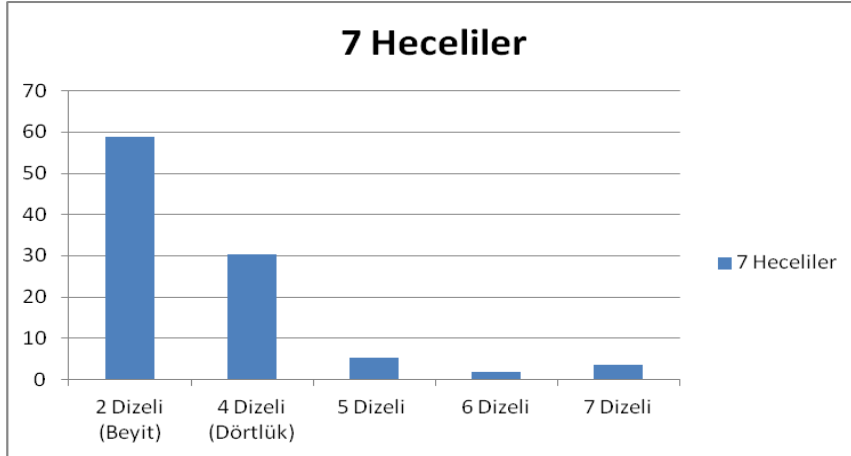
2.1. Hece Kalıplarının Kullanım Oranları: 202 bilmece metninin hece ölçülerine göre dağılımı şöyledir:

Hece Sayılarına Göre											
3 heceli	4 heceli	5 heceli	6 heceli	7 heceli	8 heceli	9 heceli	10 heceli	11 heceli	14 heceli	Vezinsiz	Toplam
5	12	15	5	56	19	2	2	37	2	47	202

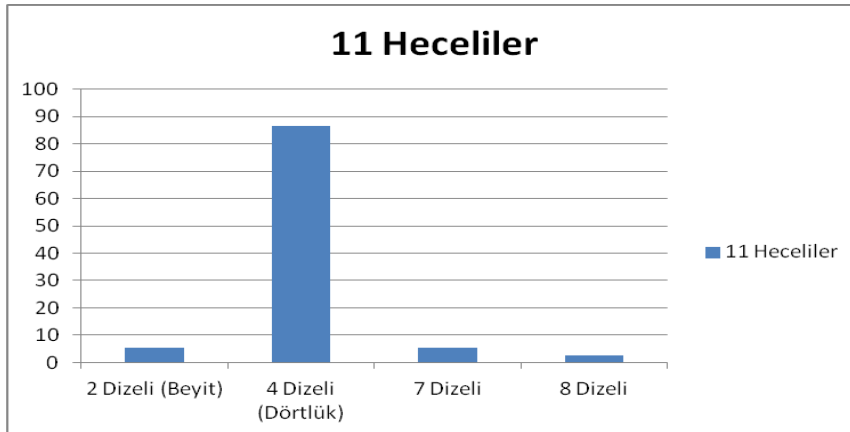
Bu verilerden hareketle, hece sayılarına göre şöyle bir görüntü oluşmaktadır:

İncelenen 202 bilmecedan 56'sının yedi heceli dizelerden oluşması dikkat çekicidir. Hecenin 7'li kalıbıyla oluşan 56 bilmecenin 33'ü iki dizeli, 17'si dört dizeli, 3'ü beş dizeli, 1'i altı dizeli, 2'si de yedi dizeli bentlerden oluşmaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki hecenin 7'li kalıbının iki dizeli bentlerde (beyitlerde) kullanım oranı % 58.92'dir. Buna göre hecenin 7'li kalıbının kullanım oranı dört dizelilerde %30.35, beş dizelilerde %5.35, altı dizelilerde %1.78 ve yedi dizeli bilmecelerde de %3.57 olarak belirlenmektedir. Bu verilerden hareketle, şöyle bir görüntü ortaya çıkmaktadır:

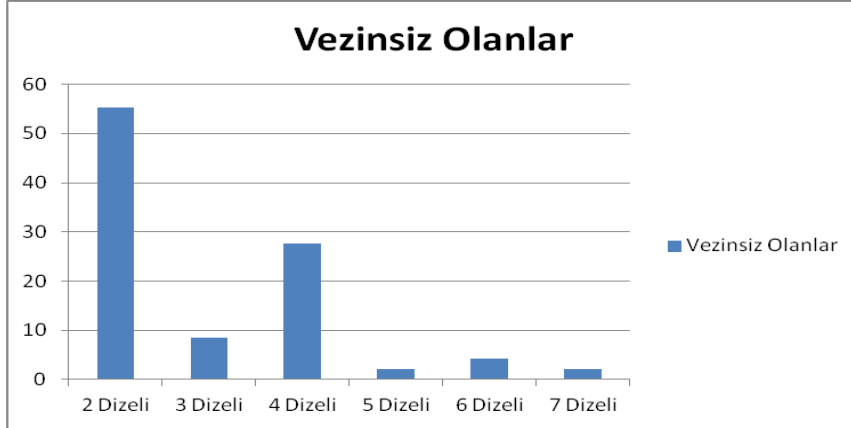
37 metinle, on bir heceli dizelerden oluşan bilmeceler ikinci sıradadır. Hecenin 11'li kalıbıyla oluşan 37 bilmecenin 32'si dört dizeli, 2'si iki dizeli, 2'si yedi dizeli ve 1'i sekiz dizeli bentlerden oluşmaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki hecenin 11'li kalıbının dört dizeli bentlerde (dörtlüklerde) kullanım oranı % 86.48'dir. Buna göre hecenin 11'li kalıbının kullanım oranı iki dizelilerde %5.40, 7 dizelilerde %5.40 ve sekiz dizeli bilmecelerde de %2.70 olarak belirlenmektedir. Bu verilerden hareketle, şöyle bir görüntü ortaya çıkmaktadır:

Bunlardan başka sırasıyla sekiz heceli 19, beş heceli 15, dört heceli 12, üç heceli ve altı heceli 5'er; dokuz, on ve on dört heceli 2'şer bilmece örneği bulunmaktadır.

2.2. Vezinsiz Bilmecelerin Nazım Birimlerine Göre Kullanım

Oranları: 202 bilmecedan 47'sinde vezin bulunmamaktadır. Ölçü birliği olmayan (vezinsiz) 47 bilmecedan 26'sı iki dizeli, 13'ü dört dizeli, 4'ü üç dizeli, 2'si altı dizeli, 1'i beş dizeli ve 1'i de yedi dizeli bentlerde görülmektedir. Yani vezinsiz manzum bilmecelerin %55.31'i iki dizeli, %27.65'i dört dizeli, %8.51'i üç dizeli, %4.25'i altı dizeli, %2.12'si beş dizeli ve %2.12'si de yedi dizeli bentlerde yer almaktadır. Bu veriler ışığında şöyle bir görüntü ortaya çıkmaktadır:

Vezinsiz manzum bilmeceler incelendiğinde, bunların da büyük bölümünün aslında vezinli oldukları fakat sözlü kültür geleneği içinde aktarılırken yapılan ekleme ve / veya çıkarmalarla vezin yapılarının bozulduğu anlaşılmaktadır. Sözgelimi aşağıda verilecek olan iki bilmecede yapılacak az bir metin tamiriyle bunların ölçülü hale gelecekleri görülecektir. Verilecek ilk örnek muhtemelen aslında on bir heceliyken sözlü aktarımda yapılan söz çıkarmaları ve eklemeleriyle üçüncü ve dördüncü dizelerin ölçüleri bozularak vezinsiz hâle gelmiştir:

Bir jansız moynında / bar eki kulak (6+5=11)

Oynaydı däl üstinde / on şaktı lak (7+4=11)

Belinde segiz belbev / kolında eki arkan (7+7=14)

Ustap alıp turadı / patşa bolıp oylamay-ak (7+8=15)

Üçüncü dizedeki sayı sözleri (segiz / eki) çıkarılıp araya “bar” sözü eklenince 6+5=11’li bir yapı elde edilir. Dördüncü dizenin başındaki “Ustap alıp” sözleri çıkarılınca bu dize de 11 heceli hâle gelir. Yapılan metin tamiriyle bu dörtlük şöyle bir yapıya kavuşturulabilir:

Bir jansız moynında / bar eki kulak (6+5=11)

Oynaydı däl üstinde / on şaktı lak (7+4=11)

Belinde belbev [bar] / kolında arkan (6+5=11)

Turadı patşa bolıp oylamay-ak (7+4=11)

Verilen ikinci örnekteki metin de muhtemelen önce on bir heceli olarak oluşturulmuş, sözlü gelenekte birinci dizinin ölçüsü bozularak vezinsiz hâle getirilmiştir. Bu dörtlüğün ilk dizesi hariç, zaten on bir heceli bir yapı mevcuttur:

Köli, özeni / dariyanı / janı süygen (5+4+4=13)

Jasınan kora salıp / kamış-şiyden (7+4=11)

Kanşama tereñ suvdı / boylaganda (7+4=11)

Üstine bir tamşı da / suv tiymegen (7+4=11)

Vezin bozukluğu olan birinci dizeyi “Köli, özeni / dariyanı süygen” [5+6=11] ve “Köl’özeni, dar(-i)yanı / janı süygen” [7+4=11] şekillerinde tamir etmek mümkündür. Bu veya başka şekillerde yapılacak düzenlemelerle aynı dörtlük vezinli hale getirilebilir.

2.3. Hece Kalıplarının Durak Yapıları: Hece sayılarına göre durak yapılarını şöyle sıralamak mümkündür:

2.3.1. Üç Heceliler: 2+1=3'lü durak yapısına sahiptir. Bir örnek:

Suvda / bar (2+1=3)

Jerde / jok (2+1=3)

Buvda / bar (2+1=3)

Terde / jok (2+1=3)

2.3.2. Dört Heceliler: Genellikle 2+2=4'lü durak yapısına sahiptir. Duraksız örnekler de vardır. Aşağıdaki örneklerden ilki 2+2=4'lü durak yapısına sahiptir. İkincisi ise duraksızdır:

Bası / tarak (2+2=4)

Artı / orak (2+2=4)

Tört karnı bar (4)

Bir avzı bar (4)

2.3.3. *Beş Heceliler*: Genellikle $3+2=5$ veya $2+3=5$ 'li durak yapısına sahip olup duraksız örneklerle de rastlanır. Aşağıdaki örneklerden ilki $3+2=5$ 'li, ikincisi $2+3=5$ 'li durak yapısına sahiptir. Üçüncü örnek ise duraksızdır:

Baldan da tättü ($3+2=5$)

Balkıtıp jattı ($3+2=5$)

Bassa izi jok ($2+3=5$)

Soysa kanı jok ($2+3=5$)

Erte turadı (5)

Jar şakıradı (5)

2.3.4. *Altı Heceliler*: $3+3=6$ veya $4+2=6$ 'lı durak yapısına sahiptir:

Sırgalı / kulak bir ($3+3=6$)

Ün-tünsiz / surap tur ($3+3=6$)

Kökten tüsken / tokpak ($4+2=6$)

Tört ayaktı / maymak ($4+2=6$)

2.3.5. *Yedi Heceliler*: Genellikle $4+3$ veya $3+4$ 'lü durak yapılarına sahip oldukları görülür. Aşağıdaki ilk bilmece $4+3=7$ heceli, ikinci bilmece ise $3+4=7$ heceli manzum bilmecelere örnektir:

Tuzsız pisken / as kördim ($4+3=7$)

Domalangan / tas kördim ($4+3=7$)

Ak tonım / erip ketti ($3+4=7$)

Kök tonım / kelip ketti ($3+4=7$)

Ölçüye ve durak yapısına uymak için bazı hecelerin düşürüldüğü de görülür. Sözgelimi $4+3=7$ heceli şu bilmecenin ikinci dizesi “Onı urmagan/ kisi jok” şeklinde söylenirse $5+3=8$ heceli bir yapı ortaya çıkar; fakat bu dize “On’urmagan / kisi jok” olarak söylenerek birinci dizenin ölçü ve durağına uygunlaştırılmıştır. Buna imkân veren sözlü aktarımdır;

çünkü sözlü kültürde sesli ile biten bir kelimedenden sonra sesli ile başlayan bir kelime gelirse, birinci kelimenin sonundaki sesli harf (ses) düşürülebilmektedir. Bu örnekte de “Onı” sözü “-i” sesli harfîyle bitmekte, bundan sonra gelen “urmagan” sözü de “u-” sesli harfîyle başlamaktadır. Bu durumda “onı” sözünün sonundaki “-i” sesi düşerek iki kelime “On’urmagan” şeklinde söylenir:

Avzı bar da/ tisi jok (4+3=7)

On’urmagan/ kisi jok (4+3=7)

2.3.6. *Sekiz Heceliler*: Genellikle 4+4=8 veya 5+3=8’li durak yapısına sahiptir. 5+3=8’li durak yapısı görülen örnekler yanında karma duraklı manzum bilmeceler de vardır:

Bir mahluk bar / tört ayaktı (4+4=8)

Arkasında / min tayaktı (4+4=8)

Tünde baradı / kara lak (5+3=8)

Erte keledi / kara lak (5+3=8)

Kolı jok / suvret saladı (3+5=8)

Tisi jok / tistep aladı (3+5=8)

Karma duraklı örnekler de mevcuttur:

Kışkene gana / kız bala (5+3=8)

Jüregine / ottar sala (4+4=8)

2.3.7. *Dokuz Heceliler*: 6+3=9 veya 5+4=9’lu durak yapılarına rastlanır:

Jağalay-jağalay / tas koydım (6+3=9)

Ben bir jiyren attı / bos koydım (6+3=9)

Sataybın desem / avır kilem (5+4=9)

Satpaybın desem / tävır kilem (5+4=9)

2.3.8. *On Heceliler*: 5+5=10 veya 6+4=10'lu durak yapılarına sahip örnekleri vardır:

Karaşa tavım / karlı boladı (5+5=10)

Javşa ketpeytin / zârlı boladı (5+5=10)

Törde törtev otur / töremin dep (6+4=10)

Esikt'ekev otur / ölemin dep (6+4=10)

İkinci örneğin ikinci dizesinde “Esikte ekev otur” sözü “Esikt'ekev otur” şeklinde söylenerek hece ve durak yapısında birlik oluşturulmuştur.

2.3.9. *On bir Heceliler*: 4+4+3=11 veya 5+6=11'li durak yapılarına sahip örnekleri vardır. Aşağıdaki ilk bilmece 4+4+3=11 heceli, ikinci bilmece ise 5+6=11 heceli bilmecelere örnektir:

Bar ma, jok pa / onı anık / bilmeyşiñ (4+4+3=11)

Ol jok jerde / ömir sürüp / jürmeyşiñ (4+4+3=11)

Togayga barsa / avılga karagan (5+6=11)

Avılga kaytsa / togayga karagan (5+6=11)

2.3.10. *On dört Heceliler*: 7+7=14'lü bir durak yapısına sahiptir:

Kök köylekti jeñeşem / kölbeñ kölbeñ etedi (7+7=14)

Artındagı balası / elbeñ elbeñ etedi (7+7=14)

3. KAFİYE ÖRGÜLERİ

Kafiye örgüsü, büyük ölçüde nazım birimini ve /veya nazım biçimini de belirler. Bu sebeple, gelenekli Türk şiirinin yapı özelliklerini belirleyen unsurlar arasında kafiye örgüsü de önemli bir yer tutar. Dize sayılarına göre tespit edilen kafiye örgüleri şöyledir:

3.1. İki Dizililerde (Beyitlerde): Beyitlerden kurulu bilmecelerin hepsinde birinci ve ikinci mısralar kafiyelidir (bkz. “İki Dizeli (Beyit) Bilmeceler”). Yani incelenen 202 bilmecedan 104'ü aa kafiye örgüsüne sahiptir. Bu oran bilmecelerin %51.48'ini içine alır.

3.2. Üç Dizelilerde (Üçlüklerde): Üçlüklerden oluşan 7 bilmecedan 5'i *aaa* (bkz. 5.2.1.1., 5.2.2.1., 5.2.3.1., 5.2.4.2., 5.2.4.3.), 1'i *aab* (bkz. 5.2.4.1.), 1'i *aba* (bkz. 5.2.4.4.) şeklinde kafiye örgüsüne sahiptir.

3.3. Dört Dizelilerde (Dörtlüklerde): *aaaa*, *aaba*, *aabb*, *abab*, *abcb* ve *abcc* şeklinde kafiye örgülerine sahip dört dizeli manzum bilmeceler tespit edilmiştir. Dörtlüklerden kurulu 77 bilmece arasında 45'i *aaba* şeklinde bir kafiye örgüsüne sahiptir. Mani biçimini oluşturan bu kafiye düzeninden sonra sırasıyla *abab* 12, *aaaa* 8, *aabb* 4, *abcb* 2 ve *abcc* şeklinde kafiyelenen 2 dörtlük mevcuttur. Ayrıca redifi aynı, kafiyesi farklı olan *aabb* şeklinde kafiye örgüleri (bkz. 5.3.3.1, 5.3.3.7) ile redifi aynı, kafiyesi farklı olan *abab* şeklinde kafiye örgüleri (bkz. 5.3.3.8, 5.3.3.12.) de vardır.

3.3.1. *aaba*: 45 örnek vardır: 5.3.3.9., 5.3.3.10., 5.3.3.13.- 5.3.3.14., 5.3.4.1.- 5.3.4.3., 5.3.5.1.-5.3.5.2., 5.3.5.4.-5.3.5.32, 5.3.6.1, 5.3.6.4.- 5.3.6.6., 5.3.6.8.-5.3.6.9. ve 5.3.6.13.

3.3.2. *abab*: 12 örnek bulunmaktadır: 5.3.1.1.-5.3.1.5., 5.3.2.1.- 5.3.2.2., 5.3.2.5.-5.3.2.6., 5.3.3.6., 5.3.3.15. ve 5.3.4.4.

3.3.3. *aaaa*: 8 örnek vardır: 5.3.2.4.-5.3.2.5., 5.3.3.5, 5.3.3.7., 5.3.5.3., 5.3.6.2., 5.3.6.7. ve 5.3.6.12.

3.3.4. *aabb*: 4 örnek vardır: 5.3.2.1., 5.3.3.2., 5.3.3.11. ve 5.3.3.17.

3.3.5. *abcb*: 2 örnek bulunmaktadır: 5.3.3.3. ve 5.3.6.11. (Bu bilmecelerde 1. dizeyle ikinci dize, 3. dizeyle de 4. dize birleştirilirse *aa* kafiye örgüsüne sahip bir beyit ortaya çıkar.)

3.3.6. *abcc*: 2 örnek vardır: 5.3.6.3. ve 5.3.6.10.

3.4. Beş Dizelilerde (Beşliklerde): 4 bilmecedan her biri farklı bir kafiye örgüsüne sahiptir. Her birine birer örnek bulunan kafiye örgülerini şöyle sıralamak mümkündür: *abccb* (bkz. 5.4.1.1.), *aaabb* (bkz. 5.4.1.2.), *aabba* (bkz. 5.4.1.3.) ve *aaabc* (bkz. 5.4.2.1.).

3.5. Altı Dizelilerde (Altılıklarda): 3 bilmecedan her biri farklı bir kafiye örgüsüne sahiptir. Her birine birer örnek bulunan kafiye örgüleri şöyle sıralanabilir: *aaabbb* (bkz. 5.5.1.1.), *abcdcd* (bkz.5.5.2.1.) ve *aabbcc* (bkz.5.5.2.2.)

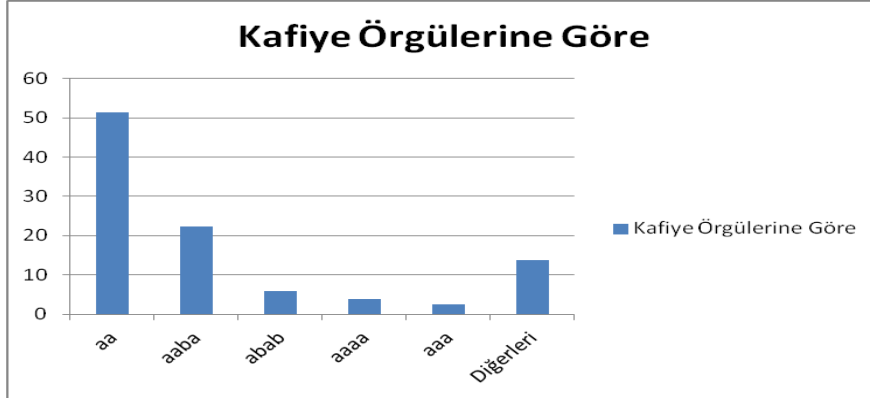
3.6. Yedi Dizelilerde (Yediliklerde): 5 bilmece vardır. Bunlar incelendiğinde 4 farklı kafiye örgüsü olduğu görülür: *aabbccd* (bkz. 5.6.2.2. ve 5.6.3.1.), *aaaaaaa* (bkz. 5.6.2.1.), *abbbccb* (bkz. 5.6.1.1.) ve *aaabbcc* (bkz. 5.6.1.2.).

3.7. Sekiz Dizelilerde (Sekizliklerde): 2 bilmecenin her biri farklı bir kafiye örgüsüne sahiptir: *abababab* (bkz. 5.7.1.1) ve *aabaccdc* (bkz.

5.7.2.1). Bunlardan sonuncusu aslında mani biçiminde iki dörtlükten oluşmuş bir yapıya sahiptir.

Yapılan inceleme sonucu 23 ayrı kafiye örgüsü belirlenmiştir. Buna göre, bilmecelerin %51.48'i aa, %2.47'si aaa, %22.27'si aaba, % 5.94'ü abab, %3.96'sı aaaa ve %13.88'i de diğerleri (15 farklı) olarak sıralanmaktadır. Bu istatistiklere göre şöyle bir görüntü ortaya çıkmaktadır:

4. KAFİYE YAPISI

Halk şiirinin temel unsurlarından biri de kafiye'dir. Manzum bilmecelerde de kafiye belirgin bir özelliktir. Manzum bilmecelerde mısra içi kafiye yanında mısra başı kafiye de bulunduğu görülmektedir. Tek kafiyesi bulunan dizelerden oluşmuş manzum bilmeceler yanında çift kafiye olanlar da vardır. Mısra başı kafiyesi olan metinlerde genellikle mısra içi kafiye de bulunması sebebiyle, bu örnekleri de çift kafiye saymak mümkündür. Çift kafiye bilmeceler yanında çift redifli bilmeceler de mevcuttur.

4.1. Mısra İçi Kafiye (İç Kafiye): Mısra içi kafiyelerin çeşitleri vardır. İncelenen manzum bilmecelerde yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye ve cinaslı kafiye çeşitleri tespit edilmiştir. Kafiye ve Kafiye+Redif dışında yalnızca "Redif" ile yapılan ses birlikleri de mevcuttur.

4.1.1. Yarım Kafiye: Dizeler arasındaki tek ses birliğine dayanan kafiye "yarım kafiye" denir. Sözgelimi aşağıdaki bilmecenin birinci dizesindeki "ak" ile ikinci dizesindeki "jok" sözleri arasında "-k" seslerinde yarım kafiye vardır. Dize sonlarındaki "otav" sözü ise rediftir:

“Aydalada ak otav
Avzı, murnı jok otav”

4.1.2. Tam Kafiye: Dizeler arasındaki çift ses birliğine dayanan kafiye “tam kafiye” adı verilir. Sözelimi aşağıdaki bilmecede “tokpak” ve “maymak” kelimelerinin sonundaki iki sestem oluşan “-ak” seslerinde tam kafiye vardır:

“Kökten tükken tokpak
Tört ayaktı maymak”

4.1.3. Zengin Kafiye: Dizeler arasındaki üç ve daha fazla ses birliğine dayanan kafiye “zengin kafiye” adı verilir. Sözelimi aşağıdaki bilmecede “kuyırık” ve “buyırık” kelimeleri arasında beş sestem oluşan “-uyırık” seslerinde zengin kafiye vardır:

“Artında kuyırığı bar
Tenirden buyırığı bar”

Dizelerin sonundaki “-ı bar” sesleri de rediftir.

4.1.4. Cinash Kafiye: Söylenişleri aynı, anlamları farklı olan sesteş kelimelerden oluşan kafiye “cinash kafiye” denir. Sözelimi aşağıdaki dizelerde geçen “til” sözü hem konuşma organı olan dil, hem de lisan anlamlarında kullanılmıştır:

“Bir makulık bar tili jok
Söylegende tili jok”

Dizelerin sonundaki “jok” sözü, başka bir anlamda kullanılmadığı için rediftir.

4.1.5. Redif: Kafiyesi olmayan manzum bilmecelerde dizeleri birbirine bağlama görevini redif yerine getirir. Sözelimi aşağıdaki örnekte kafiye yoktur. Dizeleri birbirine bağlayan “-ı bar” sesleri aynı görevde kullanıldığı için burada redif vardır:

“Tört karnı bar
Bir avzı bar”

***

İncelenen manzum bilmeceler içinde “çift kafiye” olanlar da vardır. Aşağıdaki dizeler arasında “Ak” ve “Kök” sözleri ile “erip ketti”

ve “kelip ketti” sözleri arasında iki ayrı yerde ses benzerlikleri olduğu için, bu bilmecede çift kafiye varlığından söz etmek mümkündür:

“Ak tonım erip ketti

Kök tonım kelip ketti”

4.2. Mısra Başı Kafiye (Baş Kafiye): Kimi manzum bilmecelerde yalnızca mısra başı kafiye (baş kafiye) görülür:

“Beltirdegi bes kulık

Basınan kulındaydı”

Bu bilmecenin birinci dizesinin başındaki “Be-” ile ikinci dizesinin başındaki “Ba-” sesleri arasında mısra başı kafiye vardır.

Kimi bilmecelerde hem mısra başı kafiye, hem de mısra sonlarında kafiye görülür:

“Tav üstinde talaşman

Tayağı bar bes baptan”

Bu bilmenin birinci dizesinin başındaki “Tav” ile ikinci dizesinin başındaki “Tayağı” sözleri “Ta-” sesiyle başlar. Burada eski Türk şiirinde sık rastlanan mısra başı kafiye vardır. Aynı dizelerin sonunda geçen “talaşman” ve “baptan” sözleri arasında da “-an” sesleri ortaktır. Burada da iki ses birliği olduğu için tam kafiye görülür.

Aşağıdaki örnekte “Bir uşu” sözü her iki dizenin de başında yer almaktadır. Bu söz her iki dizede de aynı anlamda kullanıldığı için burada bir mısra başı rediften söz etmek mümkündür⁷. Aynı dizelerin sonunda yer alan “kısta-” ve “jayla-” sözlerinin sonundaki “-a-” sesleri de ortaktır. Burada tek ses (-a-) birliği olduğu için yarım kafiye söz edilebilir. Bu dizelerin sonunda yer alan “-ydi” sesleri de rediftir:

“Bir uşu kıs kıstaydı

Bir uşu jaz jaylaydı”

⁷ Eğer kafiye olmaksızın bir rediften söz edilebiliyorsa, dize başlarında tekrarlanan kelime ve ek tekrarlarına da redif adı verilebilir. Bu durumda, kafiyesi olmayan bazı manzum bilmecelerde hem dize başlarında hem de dize sonlarında görülen kelime ve ek tekrarlarından hareketle “çift redifli bilmeceler”in varlığından da söz etmek mümkündür. Gelenekli Türk şiirinin diğer türlerinden örneklerle de desteklenerek “mısra başı redif” konusunun tartışılması gerekmektedir.

5. BİLMECELERİN ŞİİRLİK YAPILARI BAKIMINDAN TASNİF⁸

5. 1. İki Dizeliler (Beyitler):

5. 1. 1. Dört Heceliler:

5.1.1.1. Bası tarak

Artı orak (koraz/ horoz) / (S₄, S₇, S₈, S₁₀)

5.1.1.2. Beli bükir

Alska (=Alıska) tükir (mılık / tüfek) / (S₁, S₃, S₈, S₁₁)

5.1.1.3. Kışta mazar

Jazda bazar (jüzim / üzüm) / (S₂, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.1.4. Otkajanas

Suvga batpas (muz/ buz) / (S₅, S₇, S₈)

5.1.1.5. Tört karnı bar

Bir avzı bar (üy / ev) / (S₂, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5. 1. 2. Beş Heceliler:

5.1.2.1 Agayındı on

Kiygen'eki (=kiygeni eki) ton (On savsak pen eki kolgap / On parmak ile iki eldiven) / (S₁, S₂, S₅, S₉)

5.1.2.2. Akesi tışkan

Şeşesi kistan (jarkanat / yarasa) / (S₂, S₉, S₁₁)

5.1.2.3. Baldan da tättı

Balkıtıp jattı (uyk / uyku) / (S₅, S₇, S₈)

5.1.2.4. Bassa izi jok

⁸ Manzum bilmecelerin yapıları bakımından tasnif edildiği bu bölümde, 202 bilmece metni dize sayıları bakımından yedi başlık altında toplanmış, her bir başlık altında toplanan metinler de hece sayıları bakımından ayrı ayrı kümelenmiştir. Aynı küme içinde yer alan metinler de ilk dizlerinin başındaki seslere göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Bilmeceleri verirken ağız özellikleri korunmaya çalışılmıştır. Çünkü ağız özellikleri bozularak söylenen bilmecelerin genellikle ölçüye uymadıkları ve kafiyelerinin bozulduğu görülür. Bilmecelerin Türkiye Türkçesi'ne uygunlaştırılması da büyük önem taşıdığı halde, sayfa sınırından dolayı bu yola gidilmemiştir. Bilmecelerin cevaplarından sonra “ / (S₁, S₂ ...S₁₁)” şeklinde gösterilen kısaltmalar bilmecenin hangi kaynaktan derlendiğini göstermektedir. Bu kısaltmalarla verilen kaynak kişilere ait bilgiler de “Sözlü Kaynaklar” başlığı altında sunulmaktadır. Tasnifte kullanılan metinlerin Latin harflerine aktarılması sırasında Q/q ve W/w harfleri yerine K/k ve V/v harfleri –özellikle- kullanılmaktadır.

Soysa kanı jok (kara şıbın / karasinek) / (S₂, S₇, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.2.5. Bir tükti kilem

Bir tüksüz kilem (aspan, jer / gökyüzü, yer) / (S₈, S₉)

5.1.2.6. Bölmemiñ közi

Körmeydi özi (tereze / pencere) / (S₂, S₇, S₉, S₁₀)

5.1.2.7. Erte turadı

Jar şakıradı (koraz / horoz) / (S₁, S₂, S₃, S₄, S₅, S₆, S₇, S₈)

5.1.2.8. Jaysam jamşıday

Jıysam kamşıday (şımıldık, kolşatır / perde, şemsiye) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.1.2.9. Siyirdiñ sırtı

Koydıñ koñ eti (kerege / çadırın ağaçtan yapılan yan kısmı) / (S₁₁)

5.1.2.10. Suvda jatadı

Özi batpaydı (köleñke / gölge) / (S₁, S₃, S₄, S₉)

5.1.2.11. Suvdan aladı

Suvda öledi (tuz / tuz) / (S₃, S₆, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.2.12. Suvdan aladı

Suvga saladı (tuz / tuz) / (S₂, S₅, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.2.13. Suvdan şıgadı

Suvdan korkadı (tuz / tuz) / (S₂, S₇, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.2.14. Tursa tüyedey

Jatsa koyanday (er tokım / eyer) / (S₁, S₄, S₅, S₈)

5.1.3. Altı Heceliler:

5.1.3.1. Kişkentay ak bezer

Düniyeni kezer (kümis akşa / gümüş akçe) / (S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.3.2. Kökten tüsken tokpak

Tört ayaktı maymak (kirpi / kirpi) / (S₁, S₂, S₅, S₈, S₉, S₁₀)

5.1.3.3. Ot basında kumgan

Eki közin jumgan (mısıık / kedi) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.1.3.4. Sırgalı kulak bir

Ün-tünsüz surap tur (surak belgi / soru işareti ?) / (S₁, S₅, S₆, S₇, S₈, S₉)

5.1.4. Yedi Heceliler:**5.1.4.1. Ak tonım erip ketti**

Kök tonım kelip ketti (kar men köktem / kar ve ilkbahar) / (S₂, S₃, S₅, S₇, S₈, S₁₀, S₁₁)

5.1.4.2. Arbaygan ekisi bar

Tarbaygan şeşesi bar (şiye ağaşı / vişne ağacı) / (S₅, S₈)

5.1.4.3. Artında kuyrığı bar

Tenirden buyrığı bar (javlık, kiymeşek /başörtüsü) / (S₅, S₇, S₈)

5.1.4.4. Äveden kübi tüsti

Kübiniñ tübi tüsti (künñiñ kürkürevi / şimşek sesi) / (S₂, S₄, S₁₁)

5.1.4.5. Avzı bar da tisi jok

On'urmagan (=onı urmagan) kisi jok (keli / havan, dibek) / (S₄, S₁₀)

5.1.4.6. Ayagı bar, bası bar

Arkalagan tası bar (tasbaka / kaplumbağa) / (S₂, S₃, S₇, S₈)

5.1.4.7. Ayagı jok jüredi

Avızı jok söyleydi (hat / mektup) / (S₂, S₄, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.4.8. Ayagı jok jüredi

Sılık sılık küledi (suv / su) / (S₃, S₇, S₈, S₁₁)

5.1.4.9. Aydalada ak otav

Avzı, murnı jok otav (yumırtka) / (S₂, S₄, S₅, S₇, S₁₀, S₁₁)

5.1.4.10. Aydalada tostagan

Ondı negıp tastagan (tasbaka / kaplumbağa) / (S₂, S₅, S₇)

5.1.4.11. Beltirdegi bes kulık

Basınan kulındaydı (jıldın kelgeni / yılın geleni) / (S₁₁)

5.1.4.12. Bir uşı kıs kıstaydı

Bir uşı jaz jaylaydı (ırgay, kurık / sıırık) / (S₁, S₃, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.4.13. İyesi onıñ sabiy

Äri tösek, äri üy (besik / beşik) (S₂, S₄, S₅, S₇, S₈, S₁₁)

5.1.4.14. Jarkıldaydı kos kılış

Kolga tiyse jok tınış (kayşı / makas) / (S₃, S₅, S₇, S₈, S₉)

5.1.4.15. Jol üstinde boz toktı

Kuyrığın jerge soktı (boran / tipi) / (S₂, S₁₀, S₁₁)

5.1.4.16. Kara biyem kalt etti

- Kabırgası jalt etti (jalın, kazan / alev, kazan) / (S₁, S₄, S₁₁)
- 5.1.4.17.Katar katar tas koydım
- Jiyren attı bos koydım (tis, til / diş, dil) / (S₂, S₃, S₅, S₁₀)
- 5.1.4.18.Koltığıma kiredi
- Kızuvımdı bileği (gradusnik / derece) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)
- 5.1.4.19.Kümbir kümbir karagım
- Kartayganşa jaradıñ (kulak / kulak) / (S₁, S₃, S₆, S₇, S₈, S₉)
- 5.1.4.20.Kündüz tipti uşpaydı
- Tünde tışkan ustaydı (japalak / yarasa) / (S₁, S₄, S₅, S₇, S₁₀, S₁₁)
- 5.1.4.21.Ot basında bükir şal
- Tırligine şükir şal (kuman / ibrik) / (S₃, S₄, S₅, S₁₁)
- 5.1.4.22.Özi kirden arılmas
- İzinen kir tabılmas (sıprıgış / süpürge) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)
- 5.1.4.23.Özi kirdi aşadı
- Suvga salsam kaşadı (sabın / sabun) / (S₁, S₄, S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)
- 5.1.4.24.Suvdı jakısı köredi
- Ondan şıkısa öledi (balık / balık) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉)
- 5.1.4.25.Taktanı ‘dosım’ deydi
- Özin sol dosı jeydi (bor/ tebeşir) / (S₂, S₁₁)
- 5.1.4.26.Tappak, tappak tabıspak
- Tay üstine jabıspak (kuyıskan / at kayışı) / (S₁, S₁₀, S₁₁)
- 5.1.4.27.Tav üstinde davkestin/ talaşman
- Tayagı bar bes batpan (tülkiniñ kuyırığı / tilkinin kuyruğı) / (S₂, S₃, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀)
- 5.1.4.28.Teñ teñ kiyiz, teñ kiyiz
- Ek’ortası keñ kiyiz (aspan, jer /yer) / (S₂, S₄, S₅, S₇, S₈, S₉)
- 5.1.4.29.Tiyp ketse jılagan
- Davsı köpke unagan (dombıra / dombıra) / (S₁, S₂, S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₀)
- 5.1.4.30.Tiy tiy desem tiymeydi
- Tiyme desem tiyedi (erin / dudak) / (S₂, S₈, S₉, S₁₁)
- 5.1.4.31.Tonı bar, şapanı jok
- Murtı bar, sakalı jok (mısıık / kedi) / (S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.4.32. Tuzsuz pisken as kördim

Domalangan tas kördim (kavın / kavun) / (S₂, S₃, S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.4.33. Uzun kuyruk savıskan

Köldiñ suvın tavıskan (kovga / kova) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)**5.1.5. Sekiz Heceliler:**

5.1.5.1. Arı jürer karaşa at

Beri jürer karaşa at (karag, janar / gözbebeği) / (S₇, S₈, S₉)

5.1.5.2. Bar Kazaktın ası onda

Bar Tatar'dın bası onda (kazan / kazan) / (S₁, S₈, S₁₀)

5.1.5.3. Bir mahluk bar tört ayaktı

Arkasında mın tayaktı (kirpi / kirpi) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.5.4. Kara atım kaltıravık

Kabırgası jaltıravık (suv / su) / (S₅, S₇, S₈, S₁₁)

5.1.5.5. Kara siyırım karap tur

Kızıl siyırım jalap tur (kazan, ot / kazan, ateş) / (S₃, S₄, S₁₀, S₁₁)

5.1.5.6. Kişkene gana kız bala

Jüregine ottar sala (samaver / semaver) / (S₁, S₄, S₆, S₇)

5.1.5.7. Kişkene gana tostagan

Laktırp meni tastagan (üzengi / üzengi) / (S₁, S₂, S₇, S₉)

5.1.5.8. Kişkene gana tostagan

Jer düniyenı bastagan (köz / göz) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈)

5.1.5.9. Kişkene gana tüyme tas

Atan tüte tarta almas (kene / kene) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.1.5.10. Kolı jok suvret saladı

Tisi jok tistep aladı (ayaz / ayaz) / (S₂, S₄, S₅, S₇, S₈, S₉)

5.1.5.11. Tabanı jalpak boz jorga

Taypalsın deseñ sal jolga (şana / kızak) / (S₁, S₃, S₇, S₈, S₉)

5.1.5.12. Tiriden öli tuvadı

Öliden tiri tuvadı (jumırtka / yumurta) / (S₂, S₃, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.5.13. Tünde baradı kara lak

Erte keledi kara lak (tünlik / keçe çadır bacasındaki keçe parçası) / (S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.5.14. Jasrın (jasırın) jatıp kozgalmaydı
İşindegi şaykalmaydı (ura / mahzen) / (S₇, S₈)

5.1.6. Dokuz Heceliler:

5.1.6.1. Jagalay-jagalay tas koydım
Ben bir jiyren attı bos koydım (tis, til / diş, dil) / (S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.6.2. Sataybın desem avır kilem
Satpaybın desem tävir kilem (jer / yer) / (S₂, S₄, S₁₀, S₁₁)

5.1.7. On Heceliler:

5.1.7.1. Karaşa tavım karlı boladı
Javşa ketpeytin zärli boladı (agaran şaş / ağaran saç) / (S₂, S₁₀, S₁₁)
5.1.7.2. Törde törtev otır töremin dep
Esikt'ekev (=esikte ekev) otır ölemin dep (Törtev- jük ayaktıñ ayagı, ekevi-eki mañdayşa / dördü ayağı, ikisi iki kapının üstü, levha) / (S₂, S₄, S₁₁)

5.1. 8. On bir Heceliler:

5.1.8.1. Bar ma, jok pa onı anık bilmeysiñ
Ol jok jerde ömir sürip jürmeysiñ (ava / hava) / (S₇, S₈)
5.1.8.2. Togayga barsa avılga karagan
Avılga kaytsa togayga karagan (balta / balta) / (S₇, S₈, S₉)

5.1.9. On dört Heceliler:

5. 1.9.1. Kök köylekti jeñeşem kölbeñ kölbeñ etedi
Artındagı balası elbeñ elbeñ etedi (tütün / duman) / (S₁, S₇, S₈, S₉, S₁₁)
5. 1.9.2. Üş ayagı üş jakta, tört kulagı kalkıygan
Retin tappay jumsasa, ıngayına jantıygan (kazan ve ocak) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₁₀, S₁₁)

5.1.10. Vezinsiz Olanlar:

5.1.10.1. Ak koyım turıp ketti
Kara koyım jatıp kaldı (kar men jer / kar ve yer) / (S₂, S₄, S₅)
5.1.10.2. Ak sandığım aşıldı

İşinen jibek saşıldı (künnin közi / güneş) / (S₁, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.10.3. Alasa gana boyı bar

Kabat kabat tonı bar (kabuksa / lahana) / (S₇, S₈, S₉, S₁₀)

5.1.10.4. Aldın ayıra bilgen tūra tüser

Al torkam ırgalıp tüser (biyenin külındaganı / kısrak gemi) / (S₁, S₄, S₆, S₇, S₁₁)

5.1.10.5. Äveli tavıp al

Köterip tastan, javıp al (esik / kapı) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉)

5.1.10.6. Ayagı bar

Belinde tayagı var (a arpi / a harfi) / (S₁, S₃, S₈)

5.1.10.7. Beli bükir

Alıska tükir (mıltık / tüfek) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉)

5.1.10.8. Bir makulık bar tili jok

Söylegende tili jok (hat / mektup) / (S₂, S₃, S₅, S₇, S₈, S₉)

5.1.10.9. Butı butı uzın

Butınan äri kolı uzın (jüzim agaşı / üzüm asması) / (S₇, S₈, S₁₁)

5.1.10.10. Eki bası judırıktav

Ortası kıldırıktav (kumırska / karınca) / (S₂, S₃, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.10.11. Erte turdım

Eki ayır jolğa tüstim (şalbar / şalvar) / (S₂, S₅, S₁₁)

5.1.10.12. İşer, jer

İnine kirer (pışak pen onıñ kını / bıçak ve onun kını) / (S₁, S₂, S₅, S₇)

5.1.10.13. Kınalı barmak

Jez oymak (büldirgen / böğürtlen) (S₁, S₄, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.10.14. Kırık kabırğa, otuz omırtka

Bärin birlestiretin avız omırtka (kiyiz üy / otağ, keçe çadır evi) / (S₃, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.10.15. Kızıl teri kaltam bar

(Onıñ işinde) altı-ak turam asım bar (jaŋgak / ceviz) / (S₃, S₇, S₈, S₁₁)

5.1.10.16. Kişkentay gana boyı bar

Aynaldırıp kiygen tonı bar (koy / koyun) / (S₅, S₆, S₇, S₈)

5.1.10.17. Özi batır

Jer astında jatır (kakpan / tuzak) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.10.18. Özi tok

Kölenkesi jok (kudık / kuyu) / (S₇, S₈, S₁₀)

5.1.10.19. Sileüsin tonın silkip bolmaydı

Sırma tonın bügip bolmaydı (jumırtka / yumurta) / (S₂₁ S₄, S₆, S₇, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.1.10.20. Suvdan aladı

Suvga salsa öledi (tuz /tuz) / (S₂, S₄, S₁₁)

5.1.10.21. Tavdan tarı domalaydı

Onı eki kaz kuvalaydı (közdin jası / gözyaşı) / (S₂, S₄, S₈, S₉, S₁₁)

5.1.10.22. Teñizde bapıydı

Otta janbaydı (muz / buz) / (S₂, S₁₀, S₁₁)

5.1.10.23. Tüyin tüydım

Tutılatinga saldı (laşın / laçın) / (S₂, S₄, S₇, S₈)

5.1.10.24. Uzun kuyruk savıskan

Bir köldiñ suvın tavıskan (şatak, urıs / kavga) / (S₇, S₈)

5.1.10.25. Jagalay jagalay tas tas koydı

Jiren attı bos koydı (tis pen til / diş ile dil) / (S₁, S₁₁)

5.1.10.26. Zer zer kilem, zer kilem

Kötereyin desem zor kilem (jer / yer) / (S₂, S₅, S₆, S₇, S₈)

5. 2. Üç Dizeliler (Üçlükler):

5.2. 1. Beş Heceli:

5.2.1.1. Tursam turadı

Jürsem jüredi

Jatsam jatadı (kölenke / gölge) / (S₁, S₄, S₁₁)

5.2. 2. Yedi Heceli:

5.2.2.1. Kanadı jok uşadı

Ayağı jok jeledi

Avızı jok ulıdı (boran / tipi) / (S₁, S₃, S₆, S₇)

5.2. 3. Sekiz Heceli:

5.2.3.1. Kazşa kanatın jayadı

Üyrekşe moynın sozadı

Ak kuşsa jerge konadı (kiyiz üy / otağ, keçe çadır evi) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.2. 4. Vezinsiz Olanlar:

5.2.4.1. Bir ağaştın oneki butağı bar

Är butağında otızdan japırağı bar

Japıraktarının bir jağı ak, bir jağı kara (jıl, ay, tün, kündiz / yıl, ay, gece, gündüz) / (S₂, S₄, S₉)

5.2.4.2. Kazşa kanatın jayadı

Üyrekşe moynın sozadı

Kuşsa konadı (kiyiz üy / otağ, keçe çadır evi) / (S₅, S₆, S₇)

5.2.4.3. Tabakka tüspes

Kazanga pispes

Onı işpey adam öspes (emşek süti / ana süti) / (S₁, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.2.4.4. Özi şubar

Tamagina takanı

Eki tumar (şortan / turna balığı) / (S₇, S₈, S₉)

5. 3. Dört Dizeliler (Dörtlükler):

5.3. 1. Üç Heceliler:

5.3.1.1. Gülde bar

Kumda yok

Külde bar

Korda jok (ü arpi / ü harfi) / (S₂, S₄, S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.1.2. Suvda bar

Jerde jok

Buvda bar

Terde jok (u arpi / u harfi) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.1.3. Şaıda bar

Şamda jok

Aıda bar

Malda jok (ı arpi / ı harfi) / (S₂, S₄, S₆, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.3.1.4. Şölde bar

Kumda jok

Sölde bar

Suvda jok (l arpi / l harfi) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.1.5. Tölde jok

Şölde bar

Molda jok

Şolda bar (ş arpi / ş harfi) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀)

5.3. 2. Dört Heceliler:

5.3.2.1. Apan apın

Yeski şapan

İyir kobız

Jarık juldız (tüye / deve) / (S₂, S₄, S₁₁)

5.3.2.2. Beldikte jok

Molada bar

Örikte jok

Almada bar (m arpi / m harfi) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.2.3. Gavharda bar

Gülnarda jok

Javharda bar

Sävlede jok (h arpi / h harfi) / (S₁, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.3.2.4. Karnı kartas

Murnı burtas

Atka minbes

Jayav jürmes (samaver / semaver) / (S₇, S₈, S₁₀)

5.3.2.5. Tabakta jok

Kazanda bar

Sabakta jok

Sazanda bar (z arpi / z harfi) / (S₁, S₅, S₆, S₇, S₁₁)

5.3.2.6. Jazuvda bar

Sızuvda jok

Jıluvda bar

Kızuvda jok (j arpi / j harfi) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.3. 3. Yedi Heceliler:

- 5.3.3.1. Beleş, beleş, beleş at
 Belî nâzîk küreş at
 Tavga minse taymas at
 Talav tiyse ölmek at (kumırska / karınca) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)
- 5.3.3.2. Biz, biz edik, biz edik
 Biz de altı kız edik
 Bir taktayga jinaldık
 Tañ aldında jok boldık (ürker / yıldız) / (S₂, S₄, S₁₀, S₁₁)
- 5.3.3.3. Jel jel biyem, jel biyem
 Jelindese kim biler
 Jav japırak tübinde
 Kulındasa kim biler (balık / balık) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)
- 5.3.3.4. Jok kolı ne ayagı
 Terezege konadı
 Äcem oyı oyadı
 Körsuret saladı (kırav / kırığı) / (S₇, S₈, S₉)
- 5.3.3.5. Kar'argımak (=kara argımak) mingenim
 Kır ayanala jürgenim
 Segiz nayza sengenim
 Eki kılış ilgenim (bürkit / kartal) / (S₅, S₇, S₈, S₁₁)
- 5.3.3.6. Kara tavgıñ basında
 Kiyik ketip baradı
 Kol ayagı bavrına
 Tıyıp ketip baradı (tuman / duman) / (S₂, S₄, S₅, S₇, S₈)
- 5.3.3.7. Kırdan karayman kördim
 Suvdan Süleymen kördim
 Domalangan tas kördim
 Tuzsız pışken as kördim (diyirmen, balık, kavın, süt / değirmen, balık, kavun, süt) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)
- 5.3.3.8. Künnen elşi keledi
 Kümis şaşıp keledi
 Aydan elşi keledi

Altın şaşıp keledi (kün men aydın şaşılğan nur seulesi / güneş ve ay ışıǵı şulesi) / (S₂, S₅, S₈, S₉, S₁₀)

5.3.3.9. Künniñ nurın süyemin

Künge basımd'iyemin (=basımdı iyemin)

Monşagım jok moynımda

Ülken kalpak kiyemin (künbagıs / günebakan, ayçiçeǵı) / (S₁, S₄, S₅, S₇, S₈, S₉)

5.3.3.10. Ömir ömir ömirden

Jakkan otı kömirden

Şıñrav degen bir kus bar

Jumırtkası temirden (mıltık, ok / tüfek, kurşun) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.3.12. Öz elimde şöp edim

Jelkildegen boz edim

Kolga tüstim kıyıldım

On jerimden burıldım (şı / sele sazı) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.3.13. Şiydim, şiydim, şiydim kus

Şiy basına kongan kus

Karkaralı kara kus

Han basına kongan kus (şıbın / sinek) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈)

5.3.3.14. Tavda jürgen kumaydı

Körgen adam sanaydı

Jıl aynalıp tolganda

Balta tiymey kulaydı (bugı, jıl tolganda müyizi tüsedı / geyik, bir yılı dolunca boynuzları düşer) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.3.15. Tıruv tıruv tırnalar

Tav basında jorgalar

Et'aram, sorpas'alal (=Eti aram, sorpası alal)

O ne bolar balalar? (aranıñ balı / arı balı) / (S₅, S₆, S₇, S₈)

5.3.3.16. Tili bar da üni jok

Özin adam tüsingen

Jüregi bar kanı jok

Söyley tuvgan işinen (kitap / kitap) / (S₂, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.3.17. Uzun uzın uz keler

Uzun boylı kız keler

Kabaktarı kaltırıp

Mañdayları jıltırıp (jılan / yılan) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.3. 4. *Sekiz Heceli:*

5.3.4.1. Appas jumbak, appas jumbak

Adam basın tappas jumbak

Kız tilece bermes jumbak

Kızıl suvga batpas jumbak (terbiye / eğitim) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.4.2. Eveden uşkan bil deydi

Bildiñ bavırı zil deydi

Tiriden öli şıkkandı

Akılıñ bolsa bil deydi (jumırtka / yumurta) / (S₅, S₇, S₈)

5.3.4.3. Karayıp uşkan kargaday

Barmagan jer kalmadı ay

Jerge tüsgende in kazdı

Ayagdarımen tırmalay (koñız / gübre böceği) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.4.4. Onda-munda tüyinder bar

Ay(-ı)r agaştan may tamadı

Ala-kula tüyinder bar

Kur'agaştan may tamadı (jüzim jemisi men agaşı / üzüm ve asması)

/ (S₆₅, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3. 5. *On bir Heceliler:*

5.3.5.1. Ak jılan ayagı da közi de jok

Söylegen ne bir avız sözi de jok

Toktamay kısı-jazı jüre berer

Bir sätke ayalaytın jeri de jok (suv / su) / (S₇, S₈, S₉, S₁₀)

5.3.5.2. Ak jılan ayagı da közi de jok

Söylegen ne bir avız sözi de jok

Toktamay kısı-jazı keze berer

Üstinde bir japırak bözi de jok (özen / ırmak) / (S₂, S₄, S₅, S₇, S₈, S₉,

S₁₁)

535.3. Al endi men bereyin jumbak saylap

Düldüldi saharaga koydım baylap

Bulbul kus otıradı üyde sayrap

Bır gevher koynımızda turgan jaynap (Düldül-insan gövdesi, bülbül-dil, gevher-iki göz) / (S₁, S₃, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.5.4. Arıstan avzın aşsa ars etedi

Tandayı jutıp kalsa tars etedi,

Omırtkası tutas ta kabırğa jok

Közderi mandayınan jark etedi (kiyizdin esigi / çadırın kapısı) / (S₁, S₄, S₅, S₇, S₈)

5.3.5.5. Aytamın bir jumbaktı sizge nuskap

Basına börik kiyer kundız ustap

Üstine ak kamzolın kiyip alıp

Jüred'eki (=jüredi eki) kolın artına ustap (savıskan / saksağan) / (S₂, S₅, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.5.6. Bar eken bir makulık unnan mayda

Öz basın aydayd'eken (=aydaydı eken) kiyın jayda

Ustasañ ügütilip jogaladı

Damıldap otırmaydı eşbir jayda (köbelek / kelebek) / (S₁, S₂, S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₀)

5.3.5.7. Bar eken dünyede jalğız közdi

Sol közben dünyeniñ berin kezdi

Älemdi on segiz mın kiyindirip

Düniyeden şalañaş özi bezdi (iyne / iğne) / (S₂, S₄, S₆, S₁₁)

5.3.5.8. Bası jok tört ayaktı jansız bir zat

Kulagı jok, közi jok beyne bir at

Jük artsan aste beli mayıspaydı

Kuyırıktı jok, jalsız bul ne kılğan zat (stol / masa) / (S₂, S₄, S₆, S₇, S₈, S₉)

5.3.5.9. Bet'ülken (=beti ülken) tım-ak özge denesinen

Bulandap tüsip şıgar kemesinen

İşine karıp karıp suvdı kuyıp

Şıgadı süngip süngip denesimen (ojav / kepçe, maşrapa) / (S₂, S₅, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀)

5.3.5.10. Bir emen jeti terek, altı kayıñ

Butağı tolıp jatır dayım dayım

İşinde şınar tere kuş karagay

Öngesin ayta berip ne kılayın (şolpan, jeti karakşı ürker, üş tarazı /
Çobanyıldızı, yedi eşkıya yıldız, üç terazi) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.5.11. Birevdiñ bir ulı bar jäne kızı

Biledi ekevin düniye jüzi

Uyıktaıdı ulı tünde, kız kündiz

Jürgende bilinbeydi baksan izi (kün men ay / gün ve ay) / (S₇, S₈,
S₉, S₁₁)

5.3.5.12. Bir halık aspand'uşkan (=aspanda uşkan) ayagı jok

Ustagan koldarında tayagı jok

Künine talay jerge keter kezip

Narsenin bul sekildi sayagı jok (bult/ bulut) / (S₂, S₄, S₅, S₇, S₈, S₉,
S₁₀, S₁₁)

5.3.5.13. Bir jatkan zor kemenger kara kisi

Kıymıldar sol kisiden eldin tisi

Talkandap beti jüzin tırnasan da

Bir auız nege öyttin deu – demes isi (topırak / toprak) / (S₂, S₃, S₆,
S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.3.5.14. Bir kerüven jüredi katar tüye

Avzınan jalın şıgar kara küye

Jürmeydi ursadağı baskaları

Berine jalgız buvra, bolgan iye (poezd / tren) / (S₅, S₆, S₇)

5.3.5.15. Bir köşede bar otız eki böri

On jigıt ol börinin kızmetkeri

Sayragan ortasında jalgız kızı

Bürkeydi onın barın eki teri (otız eki tis, til,on savsak, eki bet / otuz
iki diş, dil, on parmak, iki yanak) / (S₁, S₄, S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.3.5.16. Bir nerse kanatı bar uşa bilmes

Uşkanda jerdiñ közin basıp jürmes

Soñınan kanşa kalamay kuvsadağı

Ustavga kol men sannıñ ebi kelmes (balık / balık) / (S₂, S₄, S₇, S₈)

5.3.5.17. Bir tıvdı meken etken otız böri

On kisi otızının jumıskerı

Sol tavdın ortasında bağlan kozı

Masayrap sekiredi arı-beri (otuz tis, on savsak, til / otuz diş, on parmak, dil) / (S₂, S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₀, S₁₁)

5.3.5.18. Bir ülken tav bar iken bası kara

Jan jagında tört sala, bari dara

Basında daralardıñ kümis täj bar

Jigitter zeyiniñmen oylap kara (İnsan başı, kollar ve bacaklar, tırnaklar) / (S₂, S₃, S₅, S₇, S₈)

5.3.5.19. Bitik köz salpan kulak kaykı murın

Körmep pe bunday hayvan budan burın

Domalak aldı artı birdey eken

Jane de körip jürmiz arbir türin (doñız / omuz) / (S₇, S₈)

5.3.5.20. Dene men ayak kol jok, kuyırık pen bas

Burınnan jan-jandikke oylagan kas

Ak sur, kar'ala (=kara, ala) tondı, tüsi suık

Onşalık kerek etip jemeydi as (jılan / yılan) / (S₇, S₈)

5.3.5.21. Dünyede bir aydahar bilesiñ be?

Janı jok kimıldaytın denesinde

İşinde bakşa bakşa süyegi bar

Jarkıldar jalgız közi töbesinde (kiyiz üy / otag, keçe çadır evi) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.5.22. Dünyede bir dăriya beti katkan

Betinde betegesi şıgıp jatkan

Karasa sol kudıkka köz jetpeydi

Kur kalmas, sol kudıktıñ demin tatkan (okuv, bilim / okuma, bilim, bilgi) / (S₁, S₃, S₅, S₇, S₈)

5.3.5.23. İzi bar, kadamı jok ayagınıñ

Tiymendi uşı jerge tayagınıñ

Kos koldı jaynavga arıta salıp

Saladı ävezine bayagınıñ (arba / at arabası) / (S₇, S₈, S₁₁)

5.3.5.24. Jansızda bir narse bar formaldangan

Avızın keyde aşıp, keyde jumgan,

İşinen jıltıragan möldir közi

Ömirde uyktamaydı bul ne kılğan (üy, tereze, esik / ev, pencere, kapı) / (S₂, S₅, S₇, S₈, S₉, S₁₀)

5.3.5.25. Jansızda tört ayagın basıp tugran

Avzınan gauhar otın şaşıp tugran

Aynalıp maşınası kelgeninde

Özine köp adamdı asıq kılğan (samaver / semaver) / (S₁, S₃, S₆, S₇, S₈, S₉, S₁₀)

5.3.5.26. Japanda bir aydahar bolıp jatkan

Oyatkan öz janına kaza tapkan

Nersege neşe türli özi tajal

Ayagı sonday mıktı jerge batkan (kakpan / kapan, tuzak) / (S₅, S₆, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.5.27. Karşıgam özi kansız kolga konar

Kıyın jerden kuanıp avız tolar

Men özim karşıgamnan den alıppın

Şeşüvi bul jumbaktıñ kalay bolar? (kese, şay / kâse, çay) / (S₅, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.5.28. Kırım'da bir kudık bar suvı batpan

Sol suvı şilde küni muz bop katkan

Siresip buvırdıy bop kaktan muzdıñ

Betine bötegesi şıgıp jatkan (ayran / yoğurt) / (S₇, S₈, S₁₀)

5.3.5.29. Kızıldan kiygen kiyim, baska kalpak

Savsagı törtev bolgan, emes jalpak

Üstine neşe türli ton jamılıp

Basadı mas adamşa taltak taltak (koraz / horoz) / (S₁, S₅, S₆, S₇, S₈, S₉)

5.3.5.30. Kilemnin türlerindey jünderi bar

Aybattı jan şıdamas ünderi bar

Şarşı boy, sulu kuyırık, kıska kulak

Ketetin ziyan kılıp bir jeri bar (koraz / horoz) / (S₁, S₅, S₆, S₇, S₈, S₉)

5.3.5.31. Konaktap künde konar suv betine

Suysiner barlık adam kelbetine

Tulgası su işinde körinedi

Taşırkap karap tursam suretine (ay / ay) / (S₅, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.5.32. Şarşamas kempir kördim jalgız ayak

Avzına tistep algan şeyden tayak

Jürgen sayın belbevin kabattaydı

Beripti äsemdikti ayamay-ak (urşık / ip eğirme aleti) / (S₈)

5.3. 6. *Vezinsiz Olanlar:*

5.3.6.1. Akkuba kayda kıstaydı?

Kandı jerde kıstaydı

Kanı nege jukpaydı

Kap işinde kıstaydı (iş may / iç yağı) / (S₁, S₇, S₈)

5.3.6.2. At bastı

Arkar müyizdi

Böri kevdeli

Böken sandı (şegirtke / çekirge) / (S₇, S₈)

5.3.6.3. Besigdegi bes biye

Besevi de kulındı

Kulındarı torı ala

Kuyırtarı sarı ala (ala bult / ala bulut) / (S₇, S₈, S₉, S₁₁)

5.3.6.4. Bir jansız moynında bar eki kulak

Oynaydı däl üstinde on şaktı lak

Belinde segiz belbev, kolında eki arkan

Ustap alıp turadı patşa bolıp oylamay-ak (dombıra / dombıra) / (S₅, S₇, S₈, S₁₁)

5.3.6.5. Kısı jazdı üyde turadı

Özi muzga aksaydı

Betinde sövlesi bar

Bul jumbagım kimge unaydı (ayna / ayna) / (S₂, S₇, S₈, S₉)

5.3.6.6. Köli, özeni, dariyanı janı süygen

Jasınan kora salıp kamış-şiyden

Kaşıama tereñ suvdı boylaganda

Üstine bir tamşı da suv tiymegen (ondatra / misk sıçanı) / (S₇, S₈)

5.3.6.7. Sende, mende jok

Señgir tavda jok

Öte berik tasta jok

Kapşıқта jok (kustıñ süti / kuş süti) / (S₇, S₈, S₁₁)

5.3.6.8. Şır şır etedi

Kulagıñnan ötedi

Ustay alsan

Söylep ketedi (telefon) / (S₈, S₉, S₁₁)

5.3.6.9. Tam-tam, tamızık

Tamatugın tamızık

Köleñden jürip

Küyetugın tamızık (köbelek / kelebek) / (S₇, S₈, S₉, S₁₀)

5.3.6.10. Uzun agaş basında

Urgınıl attı kus otıradı

Onı atuga er kerek

Eki uşına tapsa kerek (karmak pen balık / olta ve balık) / (S₁, S₁₀, S₁₁)

5.3.6.11. Uzun agaş basına

Ulı jazı jazdım

Altın kabırşaktıñ tukımı (ulı) kelsin dep

Özim kütip otırdım (karmak pen balık / olta ve balık) / (S₂, S₄, S₁₁)

5.3.6.12. Uzun uzun tep-teris

Uşına deyin tep-teris

Kıska kıska tep-teris

Kirigetın jerine deyin tep-teris (jıp-jıltır, pışak pen biley-kayrak / pasparlak, bıçak ve bileği) / (S₁, S₄, S₅, S₇)

5.3.6.13. Jaza jaza jazdım

Bes agaşka jazdım

Sınabımdı iledim

Jibegimdi berik şırmadım (kına) / (S₂, S₁₁)

5.4. Beş Dizeliler (Beşlikler):

5.4. 1. Yedi Heceliler:

5.4.1.1. Ä, keremet bir it bar

Üy bagadı ürmeydi

Ayagı jok jürmeydi

Rukısatsız ol itten

Adam üyge kirmeydi (kulıp / kilit) / (S₂, S₃, S₅, S₇, S₈, S₉)

5.4.1.2. Bası bar da şaşı jok

Közi bar da kası jok

Jüretin ayagı jok

Suvıkta da tonbaydı

Istıkka da küymeydi (balık / balık) / (S₁, S₃, S₆, S₇, S₈)

5.4.1.3. Tavda jürgen kumaydı

Körgen adam sınaydı

Jıl aynalıp tolganda

On ek (=on eki) butak bolganda

Balta tiymey kulaydı (bugı, jıl tolganda müyizi tüsedı / geyik, yıl bitince boynuzu düşer) / (S₈, S₁₁)

5.4. 2. Vezinsiz:

5.4.2.1. Jılkıını karnına kısıtırıp

Tüyenı ernine kısıtırıp

Esekti kulagına kısıtırıp

Kaskırdı at kıp minip

Ayt degende jüre bergen (koyan / tavşan) / (S₇, S₈)

5.5. Altı Dızıliler (Altılıklar):5.5. 1. Yedi Heceli:

5.5.1.1. Agayın ekev bolıp

Ekevi tatuv jürıp /bolıp

Ortasında tav bolıp

Birin biri körmepti

Ekeviniñ mindepti

Orındaytın bir boptı (köz ben murın / göz ile burun) / (S₈)

5.5. 2. Vezinsiz Olanlar:

5.5.2.1. Sengir sengir tav basında

Segiz koyan ini bar

Sen onı tappasan

Senek inin ilegıl

Avlıq menen tappasañ

Avru inin ilegil (şömiş / kepçe) / (S₁, S₄, S₅)

5.5.2.2. Şıp kaydı üyden

Tonı jipekten

Kündiz uyuktaydı

Tünde damıl tappaydı

Añda baradı

Sol ağı üyden tabadı (mısıık / kedi) / (S₂, S₇, S₈, S₁₁)

5.6. Yedi Dizeliler (Yedilikler):

5.6. 1. Yedi Heceliler:

5.6.1.1. Ä, keremet, bir it bar

Üy bagadı ürmeydi

Ayagı jok jürmeydi

Temir taksan söyleydi

Tilin adam bilmeydi

Rukısatsız ol itten

Adam üyge kirmeydi (kulıp / kilit) / (S₇, S₈)

5.6.1.2. Ol nädır kim januvar

Közi ötkir, köñli (=köñili) tar

Oylamaydı namus, ar

Kara tügil handa bar

Taşkent, Horasan'da bar

Türkestan'da, Rum'da bar

Kıtay'da, Kırım'da bar (it / köpek) / (S₇, S₈, S₁₁)

5.6. 2. On bir Heceliler:

5.6.2.1. Al endi men bereyin jumbak saylap

Döldildi saharaga koydım baylap

Bulbul kus otıradı üyde sayrap

Bir gavhar koynımızda turgan jaynap

Jel soksa janıp ketken erttey kavlap

Akılpaz bolsañ oksan tereñ boljap

Ne nerseydi aytakanım mənisin tap (sorusu) / (S₁, S₇, S₈)

5.6.2.2. Bolgan akıl dəriya, kevdeñ düldül

Künjirenip sayrap turgan til bulbul

Koynıñnan şıkkın gavhar eki köziñ

Sokkan jel davılpazday aytkan söziñ

Dəriyanıñ janıp ketken kuraktarı

Adamnıñ kattı şıkkın aşuvıdır

Savalıñ mənı solay, sanı tügel (adamnıñ mıy / insan beyni) / (S₇, S₈)

5.6. 3 Vezinsiz:

5.6.3.1. At bastı

Arkar müyizdi

Böri kövdeli

Böken sandı

Kos kanattı

Kumırskı izdi

Bota tirsekti (şegirtke / çekirge) / (S₁, S₅, S₆, S₇, S₈)

5.7. Sekiz Dizeliler (Sekizlikler):

5.7. 1. Dört Heceli:

5.7.1.1. Suvları jok

Kölderı bar

Üyderı jok

Elderı bar

Tasdarı jok

Tavdarı bar

Karpızday ak

Avmagı bar (globus / küre) / (S₁, S₅, S₆, S₇, S₈, S₉)

5.7. 2. On bir Heceli:

5.7.2.1. Luğatpen jumbak kılıp söz bastayın

Jaraldı bir mahluk ülken jayın

Özinin bası jetev, kolı on eki

Otızdın sausagı bar kol bas sayın

Jıyırma tört kulagı bar bir basında

Joldas bop jürer onın kim kasında

Biri ak birevi kök eki közi

Turadı badırayıp arkasında (Haftanın yedi günü, 12 ay, ayın 30 günü, günün 24 saati, ay ve güneş) / (S₃, S₅, S₆, S₇, S₈)

SONUÇ

Türk bilmecelerinin yapı özellikleri belirlenirken Türk kültür dünyasını oluşturan bütün Türk topluluklarının bilmece örneklerine de başvurmak gerekir. Konu belli örneklerden hareketle ele alınmamalı, kapsamlı bir örnekleme zemininde elde edilen verilerden hareketle tartışılmalıdır. Türk kültür dünyasını oluşturan Türk cumhuriyetleri ve akraba toplulukları arasında Kazakistan'ın da önemli bir yeri olduğuna göre, Kazakistan'dan derlenen bilmecelerin şiirlik yapı özelliklerinin ortaya çıkarılması da bu amaca hizmet edecektir.

Gelenekli edebiyat ürünleriyle ilgili değerlendirmelerde istatistiklerden yararlanma yaygın olmasa da, bu yol daha tarafsız [=objektif] bir değerlendirme zemini hazırlamaktadır. Manzum bilmeceler üzerine yapılacak metin merkezli araştırmalarda, özellikle ürünlerin şiirlik yapısı ile ilgili olanlarda bu yöntem rahatlıkla kullanılabilir. Bu makalede, Kazakistan'dan derlenen 202 bilmecenin yapı özellikleri araştırılırken; nazım birimi, vezin ve kafiye örgüsü ile ilgili yapı unsurlarının istatistikleri tespit edilmiş, bu istatistikler grafiklerle de desteklenmiştir. Bilmecelerin kafiye yapısı belirlenirken ise tespit edilen kafiye çeşitleri örneklemlerle incelenmiştir.

Manzum bilmecelerin şiirlik yapı özellikleri içinde nazım biriminin yeri belirlenirken her bir nazım birimiyle oluşturulan ürünlerin sayıları belirlenmiş, elde edilen verilerin yüzdelik oranları da tespit edilmiştir. Buna göre bilmecelerin %51.48'i beyitlerle, %38.11'i dörtlüklerle oluşturulmuştur. Geri kalan %10.41'lik dilimde de 3, 5, 6, 7 ve 8 dizeli bilmeceler yer almaktadır.

Manzum ürünlerin şiirlik yapılarını belirleyen unsurlar arasında “vezin” de önemli bir yer tutar. Yapılan araştırma sonucu incelenen bilmecelerin %76.74'ünün hece ölçüsüyle oluşturulduğu ortaya çıkarılmıştır. %23.26 oranındaki bilmecelerde ise vezin uyumu bulunmamaktadır. Ölçülü bilmeceler arasında da hecenin 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 14'lü kalıplarının kullanıldığı belirlenmiştir. Bunlar arasında da 56 metinle 7 heceliler 1. sırada, 37 metinle 11 heceliler ise 2. sırada yer almaktadır.

Kazakistan bilmeceleeri, dize sayılarına ve hece sayılarına göre, yapıları bakımından incelendiğinde şöyle bir dağılım karşımıza çıkar:

Dize Sayılarına Göre	Hece Sayılarına Göre											Toplam
	3 hece-li	4 hece-li	5 hece-li	6 hece-li	7 hece-li	8 hece-li	9 hece-li	10 hece-li	11 hece-li	14 hece-li	Vezi nsiz	
2 dizeli		5	14	4	33	14	2	2	2	2	26	104
3 dizeli			1	1		1					4	7
4 dizeli	5	6			17	4			32		13	77
5 dizeli					3						1	4
6 dizeli					1						2	3
7 dizeli					2				2		1	5
8 dizeli		1							1			2
Toplam	5	12	15	5	56	19	2	2	37	2	47	202

Manzum bilmeceleerde araştırılan şiirlik yapılardan biri de kafiye örgüsüdür. İncelenen bilmeceleerde 23 kafiye örgüsü tespit edilmesi, bu türe özgü genel bir kafiye örgüsünün bulunmadığını gösterir. Bunlardan %51.48'inin *aa*, %22.27'sinin de *aaba* şeklinde bir kafiye örgüsüne sahip olması ise bilmeceleerin daha çok beyit ve mani biçiminde oluşturulmalarından kaynaklanmaktadır.

Kazakistan'dan derlenen bilmeceleerin kafiye yapısı ortaya çıkarılırken örnekleme yoluyla değerlendirme yapılmıştır. Buna göre; yarım, tam, zengin ve cinaslı kafiye örnekleri belirlenmiştir. Çift kafiyeli örneklerin bile bulunması, manzum bilmeceleerde ses birliğinin önemli bir yere sahip olduğunu gösterir.

Kafiyesi olmayan metinlerde de dizeler arasında ses birliğinin redifle sağlandığı görülmektedir. Kimi manzum bilmeceleerde ise yalnızca “mısra başı kafiye” bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bunların her birinin oranlarının belirlenmesi makale sınırlarını aşacağı için, kafiye yapıları incelenirken istatistik yöntemlere başvurulmamıştır.

Makalede uygulanmaya çalışılan istatistik çözümleme yöntemi, Türk dünyası ve akraba topluluklarından derlenen / derlenecek diğer bilmeceleere de uygulanmalı, böylelikle Türk kültür dünyası

bilmecelerinin şiirlik yapı özellikleri ortaya çıkarılmalıdır. Burada yapılan araştırmadan başka, bilmecelerin dil ve üslup özellikleri; bağlamları, işlevleri gibi çeşitli açılardan araştırmalara da ihtiyaç vardır. Bu araştırmalar Türk kültür dünyasını oluşturan bütün Türk topluluklarının bilmeceleri üzerine de ayrı ayrı yapılmalı ve veriler birleştirilerek Türk dünyasının bilmece varlığı bütün özellikleriyle tespit edilmelidir. Böylelikle dünya bilmeceleri içinde Türk bilmecelerinin yeri de belirlenmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

A. Yazılı Kaynaklar

- ALPTEKİN, Ali Berat (1996/1), *Yesevî Ocağında 210 Gün*, TİSAV Elâzığ Şubesi Yayınları, Elâzığ.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1996/2), “Kazak Türklerinin Bilmecelerinden Örnekler”, *Milli Kültür Araştırmaları 50. Kültür ve Sanat Yılında Dr. Mehmet Önder'e Armağan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 189-204.
- AMANJOLOV, A[ltay] S[ersenu] - T. Januzakov (1959), *Kazaktıñ Halık Jumbaktarı*, Almatı.
- AVEZOV, Muhtar (1997), *Makaleler*, (Hzl. Zeyneş İsmail- Ahmet Güngör), Bilig Yayınları, Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, Amil- Yusuf Ziya Öksüz (1995), *Türk Bilmeceler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DUYMAZ, Ali (2006), “Afganistan Özbek Bilmeceleri İle Anadolu Sahası Bilmecelerinin Ortak Yapı Özellikleri Üzerine”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, Kömen Yayınları / Sota Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, Konya / Haarlem, s. 470-480.
- ELÇİN, Şükrü (1993), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- FINNEGAN, Ruth (2003), “Sözlü Şiir”, (Çev. Sema Demir), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (Hzl. M.Öcal Oğuz vd.), Millî Folklor Yayınları, Ankara.
- GEORGES, Robert A. - Alan Dundes (1963), “Toward a Structural Definition of the Riddle” *Journal of American Folklore*, 76 (300).
- KARADAVUT, Zekeriya (2006), “Kırgız Bilmeceleri”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, Kömen Yayınları / Sota Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, Konya / Haarlem, s. 481-514.
- KERİM, Şemşedin, (1999), *Kazak Jumbagı*, Sanat Yayınları, Almatı.

- KIRAVBAYEVA, A., (1991), *Ejelgi Devir Ādebiyeti*, İkinci Kitap, Ata Tili Yayınları, Almatı.
- MALDİBEKOVA, Didar (2000), *Kazak Gelenekleri*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Türkistan.
- MURATALİYEVA, Gülbanu (2000), *Kazak Bilmeceleeri*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Türkistan.
- SAKAOĞLU, Saim (1970), “Bilmecelerimiz ve Dört Mısradan Kurulu Erzurum Bilmeceleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, C. 1, S.1. s. 55-63.
- SAKAOĞLU, Saim (1973), “Beyitlerden Kurulu Erzurum Bilmeceleri”, *Türk Kültürü*, C. 11, S. 125, s. 274-282.
- SAKAOĞLU, Saim (1995), “Azerbaycan ve Anadolu Sahası Bilmecelerinde Görülen Yapı Ortaklıkları Üzerine”, *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri 1-7 Temmuz 1993*, Ankara, s. 491-498.
- ŞAUL, Mahir (1974), “Dünyada Bilmece Araştırmaları”, *Folklorla Doğru*, S. 37, s. 80-86.
- ŞİMŞEK, Esma (2003), “Bilmeceler”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 3, AKMB Yayınları, Ankara, s. 224-250.

B. Sözlü Kaynaklar

- S₁: Adilbekov, Rahimcan, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Mayıs 2000’de yapılan derleme, Türkistan.
- S₂: Alaşbayev, Erlan, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 3. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000’de yapılan derleme, Türkistan.
- S₃: Boranbayeva, Ardak, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000’de yapılan derleme, Türkistan.
- S₄: Karamanova, Gülbanu, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000’de yapılan derleme, Türkistan.
- S₅: Maldıbekova, Didar, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000’de yapılan derleme, Türkistan.
- S₆: Mаметова, Dilfuza, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000’de yapılan derleme, Türkistan.

- S₇: Murataliyeva, Gülbanu, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Mart 2000'de yapılan derleme, Türkistan.
- S₈: Sardarbek, Aynur, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000'de yapılan derleme, Türkistan.
- S₉: Sarsenbay, Saltanat, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000'de yapılan derleme, Türkistan.
- S₁₀: Seytmetova, Jipek, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 3. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000'de yapılan derleme, Türkistan.
- S₁₁: Süleymanova, Ayjan, 2000. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Tarih- Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, Nisan 2000'de yapılan derleme, Türkistan.